**Вища і середня сільськогосподарська школа України
за часів пізнього сталінізму: реалії існування та функціонування**

Олександр Нікілев

ORCID: 0000-0002-9918-3999

Researcher ID Q-5974-2017

O_Nikilev@i.ua

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
проспект Гагаріна, 72, Дніпро, 49010, Україна*

Анотація. Висвітлено стан та діяльність вищих та середніх навчальних закладів України аграрного профілю по забезпеченню потреб сільськогосподарської галузі в умовах її повоєнної відбудови. На основі оригінальних джерел, більшість з яких вперше введено до обігу, проаналізовано роль і місце цих навчальних закладів у системі поглядів керівництва держави, систему підпорядкованості та стан їх матеріально-технічної і навчальної бази, підходи держави до її відновлення. Показано повсякденні умови життя студентів, діяльність керівництва ЗВО по забезпеченню належного функціонування закладів. Зазначено, що держава визначала підвищенні плани набору контингенту, не враховуючи матеріальні можливості вишів республіки. Не враховувалися її потреби у працівниках конкретних профілів. Підкреслено, що слідування керівництва держави у фарватері довоєнних стереотипів щодо формування сільськогосподарської галузі спеціалістами визначило і орієнтацію на стару систему підготовки за вузькими спеціальностями з численними спеціалізаціями в середині них, що добре задовольняло потреби різного роду науково-дослідних організацій та установ, але негативно позначалося на забезпеченні сільського господарства. Виявлено, що географія розміщення сільськогосподарських вузів не враховувала територіальних змін, які відбулися в республіці в результаті війни, що визначало серйозні диспропорції у забезпеченості спеціалістами її різних регіонів. Центральні органи розподіляли значну частину випускників вузів України за її межі. Встановлено, що в Україні заочна підготовка у вищій сільськогосподарській школі була у зародковому стані, а у середній — взагалі була відсутня. Здійснені урядом заходи по її відродженню мало позначилися на ефективності заочної сільськогосподарської освіти, оскільки торкалися лише кількісного боку справи. Незважаючи на зрушення, що відбувалися в діяльності вищої і середньої сільськогосподарської школи в післявоєнний період, вона не була зорієнтована ні якісно, ні кількісно на задоволення зрослих потреб колгоспного виробництва, обслуговуючих його сфер.

Ключові слова: повоєнна відбудова; сільськогосподарська освіта; повсякдення.

Надійшла до редколегії 27.09.2018

Прорецензована 25.10.2018

Рекомендована до друку 13.11.2018

Higher and Secondary Agricultural School of Ukraine during the late Stalinism: the Realities of Existence and Functioning

Oleksandr Nikilev

ORCID: 0000-0002-9918-3999

Researcher ID Q-5974-2017

O_Nikilev@i.ua

*Oles Honchar Dnipro National University,
72 Gagarin avenue, Dnipro, 49010, Ukraine*

Abstract. The state and activity of higher are illuminated those middle educational establishments of Ukraine of agrarian profile on providing of necessities of agricultural industry in the conditions of her post-war renewal at the last years of guidance by the state of Joseph Stalin. It is educed that a limit circle of researches is from this range of problems. The practically unlit is remained by functioning of higher and middle agricultural establishments in those not simple terms. On the basis of original sources, majority from that first entered to turnover, a role and place of these educational establishments are analyses in the system of looks of guidance of the state, system of subordination and state them material and technical and educational base, approaches of the state in relation to her renewal. The everyday terms of life of students and teaching staff are shown, activity of guidance of educational establishment on providing of their proper functioning in those terms. Marked, that without regard to slow renewal of material base, the state determined increase plans of set of contingent, not taking into account the requirement of republic in the workers of certain profiles. Especially minimum was preparation of specialists of economic professions. It is underlined, that following of guidance of the state in the waterway of pre-war stereotypes in relation to forming of agricultural industry defined specialists and orientation on the old system of preparation after narrow specialties with numerous specializations in a middle them, that satisfied the necessities of different sort of research organizations and establishments well, but negatively affected providing of agriculture. It is educed that geography of placing of agricultural institutions of higher learning did not take into account the territorial changes of republic, that took place as a result wars, that determined serious disproportions in the provision of specialists of her different regions. Central organs distributed considerable part of graduating students of institutions of higher learning of Ukraine for her limits. It is set that in Ukraine in absentia preparation at higher agricultural school was in the embryonic state, and in middle – it did not exist in general. Realizable a government events on her revival small affected efficiency of in absentia agricultural education, as touched only quantitative side of business and did not touch organizational, financial questions, material base, socio-economic problems related to the studies of students. Marked, that without regard to changes that took place at active higher and middle agricultural school in a post-war period, she was orientated neither qualitatively, nor in number on satisfaction of growing necessities of industry on the increase of intellectualization of processes of guidance by an of a collective farm production, attendant him spheres.

Keywords: Post-war Renewal; Agricultural Education; Daily Occurrence.

Received 27.09.2018

Revised 25.10.2018

Accepted 13.11.2018

Постановка проблеми, аналіз наукових досліджень. Проблеми повоєнної відбудови аграрної сфери України мають значну історіографію. Проте основним предметом уваги науковців виступає відродження виробничої сфери села, відновлення його матеріально-технічної бази [2; 3; 20], зміни у свідомості працівників села у цей період [1]. Розглядалися питання забезпечення зрослої матеріально-технічної бази колгоспного виробництва фахівцями різної кваліфікації [9; 19]. Знайшли своє висвітлення кількісні аспекти забезпечення колгоспно-радгоспного виробництва спеціалістами вищими і середніми навчальними закладами [8; 15]. Однак поза увагою науковців залишилися питання функціонування навчальних закладів в умовах відбудови, яка припала на період останніх років керівництва Радянським Союзом Й. Сталіна, який отримав назву «пізній сталінізм». Тож практично недослідженими виявився процес відновлення системи сільськогосподарських навчальних закладів, стан їх матеріально-технічної бази, організації діяльності, соціальні питання викладацьких колективів і студентських контингентів, кількісні, а в першу чергу якісні показники роботи навчальних закладів у зазначений період.

Мета дослідження – проаналізувати діяльність вищої і середньої сільськогосподарської школи України у складних умовах повоєнної відбудови.

Виклад основного матеріалу. Ситуація, яка склалася в аграрному секторі економіки України в повоєнний період, потребувала напруження сил та використання усіх можливостей для відбудови галузі, в тому числі і такої, як інтелектуалізація виробничих процесів у колгоспах та в обслуговуючих його сферах. Для цього була потрібна активізація роботи вищої і середньої сільськогосподарської школи. На заваді процесу постав традиціоналізм поглядів державно-політичного керівництва країни. Адже на чолі її залишалися стояти люди, що прийшли до влади в 30-ті рр. ХХ ст. Тому методи керівництва, підходи до вирішення багатьох питань залишалися традиційними.

Саме відсутність широти мислення в даному питанні в осіб, які стояли біля керма держави, сприяло тому, що сільське господарство і одна з його важливих складових – система підготовки для нього кадрів, опинилися в різних відомствах. У 1946 р. всі сільськогосподарські вузи були виведені з підпорядкування Міністерства сільського господарства СРСР і передані Міністерству вищої освіти Союзу. Проте цей захід, здійснений з метою оптимізації управління вищою освітою, не виправдав сподівань. По-перше, з передачею в інше відомство інститутів була втрачена можливість оперативного керування ними відповідно до власних потреб галузі. По-друге, з переходом до іншого міністерства матеріальний стан вузів не став кращим порівняно з їх перебуванням у «рідному». Адже обидва відомства фінансувалися за залишковим принципом.

Для навчальних закладів республіки проблема фінансування була надзвичайно актуальною. За роки війни їхня матеріальна база зазнала значних втрат і потребувала якнайскорішої відбудови. Так 70 % навчальних корпусів і гуртожитків сільськогосподарських інститутів було зруйновано [4, с. 11]. Повністю було знищено навчальні корпуси 47 технікумів та 33 гуртожитки [13, арк. 348].

Але й той мінімум споруд, що вціліли, навчальні заклади не мали можливості повністю задіяти. Значна частина з них були підпорядковані організаціям та установам інших відомств (військових, господарських), а також належали окремим громадянам (переданих їм на основі рішень місцевих органів влади в період реевакуації). Роками інститути і технікуми не могли домогтися повернення своєї власності. У 1947 р. 30 % навчальних площ середніх сільськогосподарських навчальних закладів було зайнято різними організаціями. А ЗВО навіть у 1950 р. з цих причин не могли використовувати 63,8 тис. кв. м навчальних та 15,9 тис. кв. м жилих площ [6, арк. 7]. Відбудова ж зруйнованого через брак коштів йшла повільно.

Такий стан матеріальної бази визначав і відповідні можливості вищої і середньої і сільськогосподарської школи по якісному здійсненню своїх основних функцій. Через слабку навчальну і навчально-виробничу базу учні й студенти не отримували необхідного рівня теоретичних знань та практичних навичок для оволодіння майбутньою професією. Обмеженість навчальних площ змушувала проводити заняття у дві й три зміни. Класні кімнати та аудиторії здебільшого були обладнані саморобними меблями. Відчутним був значний дефіцит навчальних приладів, літератури як за кількістю, так і за номенклатурою. Від 1945 до 1950 р. система середнього навчання за 110 предметами мусила забезпечувати потреби невідповідного рівня навчальної літератури [12, арк. 16]. В інститутах ситуація була аналогічною.

Більшості технікумів та інститутів бракувало навчальних майстерень. Ті ж, що існували, були обладнані застарілим або саморобним обладнанням. Предметом особливого занепокоєння були навчальні господарства. Переважна більшість з них мали низьку забезпеченість земельними угіддями, що заважало організовувати повноцінну практику учнів та студентів. У своєму розпорядженні мали вкрай обмежений набір техніки. На всі навчальні заклади республіки припадало лише 216 автомашин, 141 трактор, 22 комбайни, 60 молотарок [11, арк. 342]. З роками такий стан речей залишався незмінним, незважаючи на постійні клопотання обох міністерств перед керівництвом країни.

Свідченням традиційної недооцінки ролі сільськогосподарських ЗВО і технікумів у вирішенні виробничих завдань аграрного сектора було те місце, яке їм відводилося у системі навчальних закладів. У градації ЗВО і технікумів вони займали останню – IV категорію, з впливовими звідси різного плану наслідками. В першу чергу це

стосувалося розмірів і пріоритетності фінансування. Асигнування на відбудову їм виділялися в порівнянні з іншими навчальними закладами в менших розмірах і не в першу чергу.

Така система поширювалася на всі види матеріального забезпечення, чим значно ускладнювала умови роботи ЗВО і технікумів. Наприклад, серйозною проблемою, особливо в перші повоєнні роки, коли не було централізованого парового опалення і навчальні заклади мусили в осінньо-зимовий період обігріватися «самостійно», було паливо. Чимало навчальних закладів, через відсутність або обмеженість можливостей, не могли отримати виділене в повному обсязі паливо. Наприклад, на перше півріччя 1947–1948 н. р. при потребі в 168 тис. т вугілля для технікумів було виділено наряд на 11,8 %, але через відсутність можливості вивезення його з шахт Донбасу фактично було отримано лише 900 т [12, арк. 317].

Недостатність виділення коштів, фондованих матеріалів, несвоєчасне фінансування затягували вирішення багатьох нагальних проблем викладацького персоналу, учнів і студентів у навчальній, виробничій, соціальній сферах. Так, затримка з відбудовою житлових приміщень призводила до того, що ЗВО і технікуми несли додаткові витрати на оплату за проживання на приватних квартирах. Намагаючись якимось чином зменшити фінансовий тиск на свої бюджети, навчальні заклади йшли на значні ущільнення при поселенні на власних площах, що супроводжувалося значними порушеннями усіх санітарних норм.

Проблема, незважаючи на всі зусилля дирекції навчальних закладів вирішити її, протягом років залишалася гострою. Так, у 1950 р. лише 42 % студентів та 60 % учнів технікумів мешкали в гуртожитках [11, арк. 6; 7, арк. 12].

Серйозним проявом недооцінки державою ролі інститутів і технікумів сільськогосподарського профілю була не лише недостатня увага до невідкладної відбудови матеріальної, навчальної, виробничої бази, а й невисока оцінка їхнього внеску в повноцінне функціонування аграрного сектора економіки країни. В результаті встановлення в них низьких посадових окладів заробітна плата їхніх працівників була значно нижчою порівняно із заробітною платою працівників навчальних закладів інших профілів. Наприклад, ставка заступника директора по адміністративно-господарській частині, залежно від стажу роботи, становила від 690 до 980 крб., у той час як його колеги в технічних ЗВО та університетах отримували від 1 200 до 1 500 крб. [7, арк. 9]

Фінансова дискримінація торкалася і студентів. Розмір їх стипендій був нижчим серед студентів усіх вищих навчальних закладів. Якщо в гірничих та металургійних інститутах вона складала 443 крб.,

у політехнічних та машинобудівних — 404–408, у будівельних, технологічних та університетах — 320–340, то в сільськогосподарських — лише 256 крб. [7, арк. 331]. Ситуація в технікумах була аналогічною.

Недостатність уваги з боку керівництва країни протягом років до сільськогосподарських навчальних закладів як до вагомого чинника підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, сприяла тому, що роками повільно здійснювалася відбудова їх навчальних корпусів, лабораторій, майстерень, гуртожитків. Незадовільно відбувалося забезпечення необхідним науковим обладнанням, меблями тощо. Затягувалося вирішення соціально-побутових проблем, що позначалося на викладацьких колективах. Якісний склад їх порівняно з довоєнним періодом знизився і протягом розглядуваного періоду мав тенденцію до подальшого погіршення, особливо у вищах. Через постійне невиділення коштів на будівництво житла — не було можливості цей процес зупинити.

У той же час на тлі незадовільного ставлення держави до проблем швидкого відродження довоєнного матеріально-технічного, наукового, навчального потенціалу вищої і середньої сільськогосподарської школи, до них ставилися вимоги по розширенню підготовки спеціалістів, оскільки гостро стояла проблема заповнення вакансій у виробничій сфері галузі, викликана демографічними втратами першої половини 40-х рр. На існуючій матеріальній основі навчальні заклади мусили збільшувати учнівські і студентські контингенти. Але саме матеріально-технічні можливості стримували таке нарощування і в кількісному, і в якісному плані, не давали змоги задовольнити зрослі потреби аграрного виробництва у фахівцях. В 1947 р. в технікумах контингент учнів становив 16,1 % довоєнного рівня, а у 1951 р. зріс порівняно з цим роком лише на 6,4 % [11, арк. 18; 12, арк. 10]. Відповідно до темпів підготовки було забезпечення галузі фахівцями. Так, якщо в 1947 р випуск усіх середніх спеціальних закладів республіки становив 7 290 молодих спеціалістів, то через 6 років, тобто в 1953 р. — лише на 500 більше [12, арк. 59].

Ситуація у вищій школі була не менш складною. Вона визначалася в першу чергу підпорядкованістю сільськогосподарських ЗВО непрофільному міністерству, яке, до того ж, знаходилося поза межами України і для якого приділення уваги питанням підготовки спеціалістів не були основними. Такий стан сприяв різновекторності інтересів центру та регіонів, ігноруванню проблем останніх. Така система управління кадровим забезпеченням виявила свою неповороткість і негнучкість. Так, хоч і відбувалося розширення підготовки спеціалістів, але цей процес відбувався повільно, без урахування постійно зростаючих потреб матеріально-технічної бази колгоспного виробництва республіки. Протягом першої повоєнної п'ятирічки повільно зростав прийом в інститути, що, відповідно, визначало і незначний, порівняно з потребами, випуск дипломованих спеціалістів. Лише в 1950 р.

вперше було зроблено набір, який можна вважати відповідним до потреб. Було прийнято на 100 % більше, ніж в 1940 р., але випуск у тому році лише на 40 % перевищував довоєнний, що аж ніяк при зрослих потребах не могло бути задовільним [6, арк. 3].

Ще менше враховувалися потреби аграрного виробництва республіки у працівниках конкретних фахових профілів, чим визначалися серйозні перегини у професійно-виробничій структурі галузі. Так, починаючи з 1947 р., пріоритет у підготовці спеціалістів було надано агрономам, що дозволило збільшити на 1950 р. забезпеченість ними сільського господарства України порівняно з 1940 р. на 75%. Хоча й цього було недостатньо. Так, на грудень 1951 р. дефіцит працівників цієї професії в управлінських ланках лише по незаміщенім посадам становив 7 859 осіб. З урахуванням же 2 700 практиків, що працювали на посадах спеціалістів, потреба становила 34,2 % [16, арк. 7, 50]. Підготовці фахівців інших спеціальностей, незважаючи на постійно зростаючі в них потреби, приділялося значно менше уваги. В результаті таких підходів мала місце значна кількісна невідповідність між потребами у працівниках певних профілів і ступенем забезпеченості ними. Наприклад, кількість інженерів-механіків у системі Міністерства сільсько господарства республіки збільшилася в порівнянні з довоєнним часом лише на 33%, при більш як дворазовому зростанні техніки в МТС [7, арк. 2]. Аналогічна ситуація мала місце і в забезпеченні фахівцями таких основних сільськогосподарських професій, як зоотехнія і ветеринарія. Особливо мінімальною була підготовка спеціалістів економічних професій. В республіці діяв лише один економічний факультет, відкритий в Харківському СГІ в 1940 р., із щорічним прийомом на I курс по 40–45 осіб [10, арк. 78; 16, арк. 8].

Слідування у фарватері довоєнних стереотипів щодо забезпечення сільськогосподарської галузі спеціалістами визначило і орієнтацію на стару систему підготовки за вузькими спеціальностями з численними спеціалізаціями, що добре задовольняло потреби різного роду науково-дослідних організацій та установ, але було недостатнім для сільського господарства, тим більше в умовах проголошеного курсу на наближення спеціалістів до виробництва. Наприклад, з 4 587 агрономів, що закінчили сільгоспінститути в 1951 р., отримали дипломи за такими спеціалізаціями агрономії, як агрохімія і ґрунтознавство 2 184, а в 1952 – 2 153 особи [7, арк. 3]. Тобто, незважаючи на, здавалося б, вагоме поповнення контингенту працівників у рілничій сфері сільськогосподарського виробництва, лише половину з них можна було ефективно використати за фахом з повноцінним виконанням обов'язків агронома.

До зазначених проблем додавалося ще й неврахування керівництвом ряду інших чинників, які суттєво впливали на діяльність вищої і середньої сільськогосподарської школи повоєнного періоду. Однією з таких проблем є географія розміщення сільськогосподарських вузів.

Вона складалася протягом 20–30-х рр. XX ст. відповідно до тогочасних потреб галузі як республіки, так і країни в цілому. У повоєнний період відродження її відбувалося в тому самому «форматі», але без урахування демографічних та територіальних змін, що сталися в першій половині 1940-х рр., і підвищених вимог до сільського господарства щодо швидкого забезпечення продовольчих потреб країни. З дев'яти областей, що були утворені на територіях, які відійшли до Радянського Союзу і увійшли до складу України, лише в одній – Львівській – було створено 2 ЗВО сільськогосподарського профілю. З 14 ЗВО, розташованих у східній частині республіки, 7 функціонувало в Київській та Харківській областях. Фактично у трьох областях сконцентрувалася більшість вищих сільськогосподарських закладів України. В умовах післявоєнних років, що характеризувалися не досить розвинутою інфраструктурою і, звідси, – певною обмеженістю можливостей оперативного сполучення навіть у межах області, така схема розташування сільгоспінститутів разом з пов'язаними з нею фінансовими, економічними, соціально-побутовими проблемами, являла собою стримуючий елемент у виборі як професії, так і навчального закладу для багатьох бажаючих. Тому система сільгоспосвіти в цьому плані потребувала коригування.

Адже в числі абітурієнтів, а потім і студентів сільгоспінститутів більшість становили вихідці з найближчих до ЗВО територій. Після закінчення навчального закладу значна частина їх, незважаючи на існуючу систему централізованого розподілу випускників, намагалася залишатись за місцем свого проживання до вступу в інститут. Сталість такого процесу являла собою серйозну проблему як для структур, що розподіляли молодих спеціалістів, так і для структур, що їх потребували. Особливо відчутною вона була у віддалених від ЗВО регіонах.

При таких підходах, на тлі домінування загальнодержавних інтересів, як їх розуміли керівники центральних відомств союзного рівня, вирішення проблем кадрового забезпечення сільського господарства України, віддалялося. Оскільки з точки зору союзного керівництва, Україна, порівняно зі східними, південними і північними регіонами Радянського Союзу, слабо урбанізованими, з недостатньо розвинутою інфраструктурою та мережею вузів, виглядала благополучною. З огляду на такий стан речей, центральні органи і розподіляли значну частину випускників ЗВО України за її межі. Внаслідок такої політики за період від 1946 до 1953 р. за межі України з 5 871 підготовлених її вузами молодих фахівців сільського господарства було направлено 50,4 % [18, арк. 35].

Показовою в цьому плані була ситуація з агрономами-бавовнярами. В південних областях України в післявоєнні роки за розпорядженням державно-політичного керівництва СРСР колгоспи почали вирощувати бавовну. З року в рік збільшувалися її посівні площі, виконувалися завдання з нарощування врожайності культури. У зв'язку

з цим у Херсонському, Дніпропетровському та Одеському сільськогосподарських інститутах почали готувати агрономів, що мали спеціалізуватися на вирощуванні цієї культури. Але після закінчення вузів вони не лише не працювали за спеціальністю, а їх взагалі розподіляли за межі республіки, в основному в північні райони Російської Федерації та Казахстану, де їх використовували не за фахом. Результатом таких дій центральних органів була гостра потреба бавовнярських господарств України в агрономах даного профілю.

Певним виходом із ситуації, що склалася з кадровим забезпеченням сільського господарства, могла бути підготовка спеціалістів заочним шляхом. У повоєнний період система заочної підготовки фахівців продовжувала функціонувати у довоєнному режимі. Тоді, за нашими підрахунками, нею з 1935 (року першого випуску) до 1941 р. було підготовлено всього 1 249 фахівців сільського господарства [14, арк. 15]. В повоєнний період ситуація не змінилася. У 1947–1948 н. р. заочники в сільськогосподарських ЗВО становили 17 % студентського контингенту, у той час як у технічних вищих навчальних закладах ця категорія дорівнювала 50 %, а в гуманітарних – 60,3 % [10, арк. 39].

Однією з причин такого стану було те, що підготовка заочним шляхом спеціалістів здійснювалася в обмеженій кількості ЗВО і розширення їх відбувалося вкрай повільно. Наприклад, в Україні в 1947–1948 н. р. було лише 6 заочних відділень з контингентом студентів у 758 осіб. Випуск того року зробили тільки 4 ЗВО числом всього 61 особа [7, арк. 39; 16, арк. 151]. Підготовки ж заочним шляхом спеціалістів сільського господарства середньої кваліфікації в країні взагалі не існувало.

Міністерство вищої освіти, користуючись підвищеною увагою до проблем сільського господарства, в лютому 1949 р. виступило з ініціативою про вдосконалення вищої заочної сільськогосподарської освіти, представивши комплексну програму її вдосконалення, яка включала в себе не лише питання матеріально-технічної бази ЗВО, навчально-методичної роботи, розширення мережі заочних відділень та збільшення їх контингентів, а й соціального (вирішення питань оплати праці викладачів, покращення умов навчання для студентів цих відділень).

Але здійснені урядом заходи мало позначилися на роботі заочної сільськогосподарської освіти, оскільки торкалися лише кількісного боку справи й не зачіпали організаційних питань, пов'язаних з роботою заочних відділень, їх матеріальної бази, фінансування, статусу даної структури в системі сільськогосподарських ЗВО, усієї методичної роботи, а також соціально-економічних проблем, пов'язаних з навчанням студентів. Цим була визначена, в кінцевому результаті, половинчастість вирішення проблеми. Протягом років так і не вдалося вийти на встановлювані норми прийому – в 1950–1951 н. р. – 86,6 %, а в

1952–1953 – 85,2 % [12, арк. 16]. Щороку чимало студентів відраховували через неуспішність. Особливо на молодших курсах. Через що лише одиниці з прийнятих на перший курс закінчували навчальний заклад. Не допомагала навіть широко застосовувана в сільськогосподарських вузах практика залишення на повторний курс, оскільки переважна більшість студентів полишала навчання на першому-другому роках навчання. У 1950–1951 н. р. з 2 768 заочників, що навчалися у ЗВО республіки, на IV–VI курси припадало лише 9 % студентів. Причому на VI – навчалася лише 0,9 % усього складу заочників [16, арк. 153]. Від 1950 р. було розширено мережу заочних відділень і збільшено прийом до них. Як показала практика, таке збільшення не могло задовольнити потреби галузі. Адже в середньому на відділення припадало 260 осіб. А в групі вузів ці показники були значно нижчими. Наприклад, у Білоцерківському сільськогосподарському інституті навчалася 85 осіб, у Житомирському – 131, у Харківському інституті механізації сільського господарства – 100 [17, арк. 152]. Така мала чисельність визначалася планами набору, що встановлювало для кожного ЗВО і по кожній спеціальності Міністерство вищої освіти СРСР за вказівкою Держплану та Ради Міністрів Союзу, які і визначали доцільність розширення підготовки спеціалістів за певним фахом сільського господарства республіки.

Висновки. Таким чином, незважаючи на зрушення, що відбувалися в діяльній вищій і середній сільськогосподарській школи в повоєнний період, вона не була зорієнтована ні якісно, ні кількісно на задоволення зрослих потреб галузі з підвищення інтелектуалізації процесів керівництва колгоспним виробництвом, обслуговуючих його сфер. Через панування застарілих стереотипів у партійно-державного керівництва країни на її призначення в системі сільського господарства, її не розглядали як чинник, що сприяв підвищенню продуктивності галузі. Матеріально-технічне забезпечення її не було пріоритетним. Через слабку навчальну і навчально-виробничу базу учні і студенти не отримували необхідного рівня теоретичних знань та практичних навичок для опанування майбутньої професії. Фахівців, яких вона готувала, розглядали як функціонерів у здійсненні директив вищестоячого начальства, і їх, як і раніше (в довоєнний час), готували ЗВО і технікуми для роботи в контролюючих і плануючих структурах.

Бібліографічні посилання

1. Абросенко, К. О., 1949. *О социалистическом перевоспитании крестьянства*. Москва: Госполитиздат.
2. Волков, И. М., 1970. Колхозное крестьянство в первые послевоенные годы (1946–1950). *Вопросы истории*. Москва, № 6, сс. 3–19.
3. Вылцан, М. А., 1976. *Восстановление и развитие материально-технической базы колхозного строя (1945–1958)*. Москва: Мысль.

4. ЦСУ СССР, 1961. *Высшее образование в СССР*. Стат. сб. Москва: Госстатиздат.
5. Ф. 9396. Оп. 1. Спр. 310. Москва: Государственный архив Российской Федерации (дал. – ГА РФ)
6. Ф. 9396. Оп. 1. Спр. 332. Москва: ГА РФ, арк. 7.
7. Ф. 9396. Оп. 5. Спр. 1028. Москва: ГА РФ, арк. 12.
8. Петренко, В. С., 1969. О подготовке сельскохозяйственных кадров на Украине (1946–1965 гг.). *История СССР*. Москва, № 4, сс. 80–89.
9. Пронин, О., 1948. Государственные школы руководящих кадров колхозов. *Колхозное стр-во*, № 1, сс. 24–30.
10. Ф. 7486. Оп. 1. Спр. 5719. Москва: Российский Государственный архив экономики (далее – РГАЭ).
11. Ф. 7486. Оп. 17. Спр. 2022. Москва: РГАЭ.
12. Ф. 7486. Оп. 18. Спр. 3164. Москва: РГАЭ.
13. Ф. 17. Оп. 132. Спр. 2022. Москва: Российский Государственный архив социально-политической истории (далі – РГАСПИ).
14. Ф. 17. Оп. 138. Спр. 110. Москва: РГАСПИ.
15. Тюрина, А. П., 1973. *Формирование кадров специалистов и организаторов колхозного производства. 1946–1958*. Москва: Наука.
16. Ф. 27. Оп. 19. Спр. 4245. Київ: Центральний Державний архів вищих органів влади та управління України.
17. Ф. 1. Оп. 30. Спр. 2834. Київ: Центральний Державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України).
18. Ф. 1. Оп. 31. Спр. 3322. Київ: ЦДАГО України.
19. Чистяков, В. Б., 1975. Подготовка кадров руководителей колхозного производства в 1946–1950 гг. *Проблемы истории современной советской деревни. 1946–1973*. Москва: Наука, сс. 371–379.
20. Юрчук, В. І., 1965. *Боротьба Компартії України за відбудову і розвиток народного господарства (1945–1952 рр.)*. Київ: Політвидав України.

References

- Abrosenko, K. O., 1949. *O sotsialisticheskoy perevospitanii krest'yanstva* [On the socialist re-education of the peasantry]. Moscow: Hespolytyzdat.
- Volkov, I. M., 1970. *Kolkhoznoye krest'yanstvo v pervye poslevoennye gody (1946–1950)* [Collective farm peasantry in the first post-war years (1946–1950)]. *Voprosy istorii* [Questions of history]. Moscow, no. 6, pp. 3–19.
- Vyltsan, M. A., 1976. *Vosstanovlenie i razvitie material'no-tekhnicheskoy bazy kolkhoznoy stroya (1945–1958)* [Restoration and development of the material and technical base of the collective farm system (1945–1958)]. Moscow: Mysl'.
- Central Statistical Bureau of the USSR, 1961. *Vysshee obrazovanie v SSSR* [Higher education in the USSR]. Statistical collection. Moscow: Gosstatizdat..
- Fund 9396. Inventory 1. File 310. Moscow: State Archive of the Russian Federation.
- Fund 9396. Inventory 1. File 332. Moscow: State Archive of the Russian Federation, p. 7.
- Fund 9396. Inventory 5. File 1028. Moscow: State Archive of the Russian Federation, p. 12.
- Petrenko, V. S., 1969. О подготовке сел'skokhozyaystvennykh kadrov na Ukraine (1946–1965 гг.) [On the training of agricultural personnel in Ukraine (1946–1965)]. *Istoriya SSSR* [History of the USSR]. Moscow, no. 4, pp. 80–89.

Pronin, O., 1948. Gosudarstvennye shkoly rukovodyashchikh kadrov kolkhozov [Public schools leading collective farms]. *Kolkhoznoe stroitel'stvo* [Collective farm construction], no. 1, pp. 24–30.

Fund 7486. Inventory 1. File 5719. Moscow: Russian State Archive of Economy

Fund 7486. Inventory 17. File 2022. Moscow: Russian State Archive of Economy

Fund 7486. Inventory 18. File 3164. Moscow: Russian State Archive of Economy

Fund 17. Inventory 132. File 2022. Moscow: Russian State Archive of Socio-Political History

Fund 17. Inventory 138. File 110. Moscow: Russian State Archive of Socio-Political History

Tyurina, A. P., 1973. *Formirovanie kadrov spetsialistov i organizatorov kolkhoznogo proizvodstva. 1946–1958* [Formation of personnel specialists and organizers of collective farm production. 1946–1958]. Moscow: Nauka

Fund 27. Inventory 19. File 4245. Kyiv: Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine.

Fund 1. Inventory 30. File 2834. Kyiv: Central State Archives of Public Organizations of Ukraine.

Fund 1. Inventory 31. File 3322. Kyiv: Central State Archives of Public Organizations of Ukraine.

Chistyakov, V. B., 1975. Podgotovka kadrov rukovoditeley kolkhoznogo proizvodstva v 1946–1950 gg. [Training of managers of collective farm production in 1946–1950] *Problemy istorii sovremennoy sovetskoy derevni. 1946–1973* [Problems of the history of the modern Soviet village. 1946–1973]. Moscow: Nauka, pp. 371–379.

Yurchuk, V. I., 1965. *Borot'ba Kompartiyi Ukrayiny za vidbudovu i rozvytok narodnoho hospodarstva (1945–1952 rr.)* [The struggle of the Ukrainian Communist Party for the rebuilding and development of the national economy (1945–1952)]. Kyiv: Politydav Ukrayiny.